

„PĂRUL CU PRICEȘTANIE”. ÎNSEMNĂRI PE CĂRȚI ȘI ALTE MĂRTURII DESPRE CIUMĂ DIN JUDEȚUL BUZĂU (1719-1829)

Dr. Daniela LUPU

La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe raza comunei Pârscov, la hotarul cu comuna Robești se mai putea vedea încă un bătrân trunchi de copac, pe care locuitorii îl numeau „părul cu priceștanie”¹. În acel păr preoții locului lăsau ultima împărțășanie pentru ciumații izolați de sat, pentru ca înfricoșătoarea boală să nu-i molipsească și pe ceilalți.

Principatele Române și „năpraznica boală a ciumii”.

Ciuma a fost una din epidemiile care au înspăimântat cel mai mult lumea medievală, atât în Occident, cât și în Orient. În condițiile în care cauzele erau foarte puțin cunoscute, iar mijloacele de prevenire și tratament erau empirice, boala se extindea cu repeziciune și făcea ravagii în rândul populației. Ciuma a lovit în valuri Țările Române încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când Europa întregă a fost zguduită de marea *Ciumă neagră* adusă din Asia de negustori și de oștirea tătară². Boala este atestată pe teritoriul românesc până în anul 1830, dar cea mai cunoscută epidemie de ciumă a lovit Țara Românească și Moldova în anii 1813-1814 și a intrat în vorbirea curentă cu denumirea de *Ciuma lui Caragea*. Cu adevărat **secolul ciumei** poate fi însă considerat secolul al XVIII-lea, când teritoriul Țării Românești a devenit scena de luptă între trupele otomane și cele creștine ajungând: „*maidan de războaie, zbor de oști și acoperită cu nori de lacrimi*”³.

Desele războaie dintre Imperiul Otoman și principalii săi rivali, Imperiul Habsburgic și Imperiul țarist, purtate în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea în cea mai mare parte pe teritoriul țărilor române, au dus la secătuirea resurselor economice și sărăcirea populației.

¹ B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 414. La sfârșitul secolului al XIX-lea, satul Robești, astăzi în componența comunei Pârscov, era comună formată din cătunele Robești, Runcu și Stăniliești (*ibidem*, p. 423-424).

² N. Vătămanu, *Medicina veche românească*, București, 1970, p. 77-115.

³ Descrierea aparține ierodiaconului Grigore Râmnicănu și apare în prefața *Triodului* tipărit la București în 1798 (f. /3/ v.- /4/ r.).

Traficul intens de oameni și condițiile precare de igienă au fost factori favorizanți pentru izbucnirea epidemiilor, în afară de ciumă, care a făcut cele mai multe victime, manifestându-se frecvent holera, *dalacul* și febra tifoidă - numită în epocă *lingoare*. În majoritatea cazurilor epidemiile de ciumă izbucnesc în timpul sau ca o consecință a războaielor ruso-austro-turce⁴, astfel că putem vorbi în mare de o cronologie a ciumei în strânsă legătură cu desfășurarea acestora. Trupele străine care cutreierau țările române în această vreme contribuiau la răspândirea flagelului, care s-a manifestat cu deosebită virulență mai ales ca urmare a campaniilor din 1768-1774 și 1806-1812. Perioadele de acalmie în care se înregistra doar câte un caz izolat pe ici pe acolo, alternează cu momentele de maximă virulență, când au murit sute sau mii de oameni: 1718-1719, 1738-1740, 1768-1774, 1783-1785, 1790-1798, 1813-1814, 1823-1824, 1828-1829. Din diferite surse s-a estimat că între 1740 și 1830 numărul victimelor de ciumă în Țara Românească a fost de aproximativ 127170, o pierdere impresionată de vieți omenești⁵.

Lupta împotriva ciumei, boală care a terorizat Europa întreg evul mediu, a început să dea roade în Occident în secolul al XVIII-lea. După multă vreme în care nu a putut fi contracarată, datorită colaborării dintre savanți, medici și autorități s-a ajuns ca la mijlocul acestui secol maladia să fie alungată din Europa apuseană. Acolo se știa că zona de contaminare era în Orient, iar Imperiul Otoman era considerat unul din focarele ciumei. Cum Principatele Române erau considerate frontiera dintre Imperiul Otoman și Europa, autoritățile habsburgice au luat încă de la începutul secolului al XVIII-lea numeroase măsuri de prevenire a răspândirii ciumei pe teritoriul său, organizând la granița dintre Transilvania și Țara Românească controale ale oamenilor și mărfurilor, cordoane carantinale, „curățarea” mărfurilor. Totodată s-au emis ordonanțe pentru prevenirea și combaterea ciumei, în care se arătau: simptomele, contagiozitatea, mijloacele de distrugere, organizarea serviciului carantinal, îndatoririle medicilor și chirurgilor⁶.

În secolul al XVIII-lea, în timp ce în Europa occidentală boala era în curs de eradicare, Moldova și Țara Românească se confruntau cu apogeul ciumei. Cei mai afectați erau oamenii simpli al căror mod de viață îi expunea mai mult riscului, dar cumplita boală nu ținea seama de ranguri și ierarhii,

⁴ 1710-1711 (ruso-turc); 1716-1718 (austro-turc); 1735-1739 (ruso-austro-turc); 1768-1774 (ruso-turc); 1787-1792 (ruso-austro-turc); 1806-1812 (ruso-turc), 1828-1829 (ruso-turc).

⁵ *Istoria Românilor*, vol. VI: *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, București, 2002, p. 72.

⁶ C. T. Jiga, *Ordine guberniale transilvane și alte publicații românești (1766-1848)*, Brașov, 1970, p. 23; A. Răduțiu și L. Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română. 1701-1847*, București, 1981, p.166, 167, 280-281.

nefiind ocoliți nici boierii sau domnii țării. În Țara Românească au murit din cauza acestei boli domnitorii Ioan Mavrocordat (în 1719) și fratele său, Nicolae Mavrocordat (în 1730). Ciuma seceră și viața a doi dintre mitropoliții Țării Românești: Ștefan în 1738 și Cozma (fost episcop al Buzăului în anii 1763-1787) în 1792.

Uneori, cei care scapă cu viață dau formă literară recunoștinței față de pronia cerească scriind imnuri și rugăciuni de mulțumire⁷. Astfel procedează boierul Iordache Crețulescu în 1738 și Ienăchiță Văcărescu în 1795. Disperat, apoi fericit că familia sa a fost ferită de cumplita boală, Ienăchiță scrie trei rugăciuni către Sf. Fecioară Maria, două de implorare și apoi una de mulțumire. Povestea sa este relatată într-un manuscris al Logofătului de Vistierie (pe atunci Ianache era mare vistier), martor la evenimentul petrecut în ziua de vineri, 14 septembrie 1795.

Modul în care Ianache Văcărescu reușește să îndepărteze pericolul răspândirii ciumei în casa și la curtea sa, ne demonstrează cât de importante erau rapiditatea reacțiilor și cunoașterea regulilor care trebuiau aplicate în cazul prezenței unui bolnav în imediata apropiere. În timp ce în București bântuia ciuma, Ianache se afla în împrejurimile orașului cu treburile slujbei sale. Acasă însă îi rămăsese soția, fiica domnitorului Nicolae Caragea, care era gata să nască. În dimineața zilei de 14 septembrie 1795 Ianache primește veste că pe soția sa au apucat-o durerile facerii și imediat după aceea că unul din copiii de la curtea sa s-a dovedit a fi bolnav de ciumă. Fără a sta pe gânduri boierul se duce acasă, ia rapid măsuri energice de îndepărtare a pericolului de molipsire: mută familia celui bolnav, dezinfectează cămărilor și hainele slujitorilor, izolează încăperile de sus unde se afla soția sa cu doctorul Constantin Caracaș, își trimite oamenii curții în afara orașului, la Băneasa iar el se închide în cameră și scrie două rugăciuni în versuri pentru salvarea sa, a soției, a fiului nou născut, Iordache și a celorlalți copii. Nu-i uită pe slujitorii rămași în casă. În a cincea zi, pe 19 septembrie primejdia trecuse⁸.

Specialiștii au ajuns la concluzia că ciuma a îmbrăcat forme mai violente și a făcut mai multe victime în zonele urbane, comparativ cu cele rurale. Totodată s-a observat că zonele de munte, mai izolate au fost mai puțin

⁷ Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, 2000, p. 140 (apud Iuliu Tuducescu, *Din monumentele ridicate de familia Kretzulescu*, în *Literatură și artă română*, X, 1905, p. 435-436).

⁸ Rugăciunile au fost publicate de N. Iorga, *Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXV, fiind apoi reproduse și în *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, cu o introducere, note critice, studii bio-bibliografice și glosar de Paul I. Papadopol, București [1940], p. 50-57.

afectate decât cele de șes sau aflate pe traseul drumurilor comerciale și militare, servind ca refugiu oamenilor din orașe. Din această perspectivă, teritoriul județelor medievale Saac, Buzău și Râmnicu Sărat, deși au fost cuprinse în egală măsură cu celelalte de ciumă, pare că a avut mai puține victime și ritmul extinderii flagelului a fost mai atenuat. Există însă și posibilitatea ca această impresie să fie cauzată de o insuficientă cercetare a fenomenului și de numărul relativ mic al izvoarelor documentare.

Însemnările de pe cărțile bisericești - mărturii despre ciumă.

Dacă te apropii de viața privată a oamenilor din acest secol, indiferent de nivelul social dai de ciumă, care le afectează într-un fel sau altul existența. Diferite izvoare (acte de cancelarie sau particulare, rapoarte, corespondență, creații literare, inscripții funerare) dau mărturie despre impactul bolii asupra societății românești în ansamblu, dar și despre modul în care afectează ea existența individuală. O sursă mai puțin valorificată în studierea impactului ciumei asupra teritoriului de la Curbura Carpaților o constituie însemnările de pe cărți.

Nu întâmplător, majoritatea acestor însemnări au fost scrise pe filele cărților de cult, care prin destinația și conținutul lor au fost intens folosite în timpul epidemiilor. Multe dintre cărțile bisericești cuprind slujbe și ectenii⁹ special concepute pentru a fi zise „*la vreme de nevoie*”: pentru cutremur, pentru secetă, pentru foamete, pentru incendii („*pentru când iaste ardere de foc*”) precum și pentru apărarea și vindecarea de boli.

Din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, confrunțați tot mai des cu „năpraznica boală”, editorii completează în cărțile liturgice indicația: „*La întâmplarea arderii de foc*” sau „*Când iaste ardere de foc*” cu specificația „*și temere de ciumă*”. Se dă trimitere la Prochimen. Glava 4: „*Întoarce-ne pre noi Dumnezeu al mântuirilor noastre, au doară în veci te vei mânia Doamne ?*”, urmat de un fragment din *Epistola Sf. Apostol Pavel către evrei*¹⁰. Folosite în biserici, la cimitir sau acasă pentru rugăciunile particulare, aceste cărți au devenit suport pentru înregistrarea tristelor evenimente cauzate de boală. Copleșiți de durere și spaimă oamenii și-au scris morții pe cărțile bisericești pe care, în acele zile de cumpănă, le aveau mereu aproape.

⁹ Ectenia este o rugăciune prelungită, stăruitoare, cea mai completă rugăciune colectivă de cerere în cadrul Liturghiei Ortodoxe. Ea formulează dorințele, nevoile și cererile comunității în forme stabilite de către Sfinții Părinți. Ectenia este de mai multe feluri: *mare, mică, pentru catehumeni, întreită, a cererilor* - „...*de la Domnul să cerem – Dă, Doamne*” (Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Ed. Diecezană Caransebeș, 2001, p. 147).

¹⁰ *Apostol*, București, 1743, f. 176; *Apostol*, Buzău, 1743, f. 176; *Apostol*, București, 1774, f. 176; *Apostol*, Râmnic, 1794, f. 148.

Din mărturiile epocii asupra ciumei ne-am oprit asupra câtorva **însemnări de pe vechile cărți de cult**, care au circulat în județul Buzău în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea: un *Apostol* (fără pagină de titlu) și un *Minei* al lunii ianuarie (Râmnic, 1780), care au aparținut bisericii din Săsenii Noi (fost schit al Episcopiei Buzăului) cu însemnări notate în anii 1719, 1792-1793; un *Penticostar* (Râmnic, 1785) al bisericii Bădeni cu o notă din 1792; un *Minei* al lunii iulie (Buda, 1805) provenind de la biserica „Sf. Îngeri” din Buzău și o *Cazanie* (București, 1828) a bisericii din Bâscenii de Jos, ambele cu însemnări referitoare la ciuma din 1829.

Am adăugat acestora câteva însemnări inedite făcute în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea pe un **Ceaslov**, aflat atunci în proprietatea familiei Codescu din Chiojdu de pe Bâsca, astăzi în Colecția muzeală de la Colți și pe o **Evangelhie** ce a aparținut bisericii din Stâlp. Valoarea acestor însemnări este sporită de faptul că ele înregistrează o experiență personală. Autorii au trăit drama morții de ciumă în propriile lor familii. Răducanu Codescu își pierde tatăl, sora, fratele și cumnata în 1780, iar popa Theodor din Stâlp, el însuși bolnav, asistă neputincios în a doua zi de Bobotează a anului 1797 la moartea soției și a celor trei copii ai săi.

Sursele care ne oferă informații asupra victimelor dar și a supraviețuitorilor ciumei din zona Buzăului nu se rezumă la însemnările de pe cărți. Ele sunt mult mai diverse decât ar părea la prima vedere: inscripții de pe lespezi și cruci funerare, acte private sau oficiale, scrisori, elemente de toponimie ne pot ajuta, odată identificate, să reconstituim modul în care individul și comunitatea reacționează în fața pericolului și a morții.

Am căutat să punem în conexiune mărturiile locale ale manifestării ciumei și reacțiile imediate ale celor afectați cu evenimentele care se petrec în celelalte zone ale țării. Am recurs pentru aceasta la documente de epocă referitoare la manifestările epidemiilor de ciumă și la măsurile luate de autorități pentru contracararea efectelor lor.

Epidemia de ciumă din anii 1718-1719

Țara Românească se confruntă cu cazuri izolate de ciumă chiar de la începutul secolului al XVIII-lea. Din acest motiv, spun cronicile, în vara anului 1706 Constantin Brâncoveanu părăsește Bucureștiul, ducându-se la una din reședințele sale de la țară.

Boala capătă proporțiile unei epidemii pe fundalul războiului austro-turc din anii 1716-1718. În anii 1718-1719 în București și în județele învecinate bântuie ciuma și foamea, ambele făcând multe victime. La 20 decembrie 1718, popa Dragomir, fiul popii Nicolae din Buzău cumpără o

Evanghelie (Snagov, 1697) de la Dediu, nepotul popii Avram cu 5 taleri și jumătate. Vânzarea este făcută de Dediu, în numele popii Avram în prezența a numeroși martori: „†*Această Evanghelie este a popii lui Dragomir sin popii Necula ot Buzău și am cumpărat eu, popa Dragomir de la Deadiu, nepot lu popii lui Avram și au vândut drept t(a)l(eri) 5 p(o)l și cându au vândut fost-au mulți omini, care să vor iscăli mai jos anume. Eu, Șteful sin popii lui Gligore am scris eu, cu zisa lui. D(e)ni 20 le(a)t 7227. Eu, popa Hrizea mar(tor). Eu, jupân Dobrița mar(tor). Eu, Dumitrașco mar(tor). Eu, Lazăr mar(tor). Eu, Necul(ai) mar(tor). Eu, Tudora v(ă)d(u)v(a) mar(tor). Eu, Nedelco diiacon ot Moș(ești) mar(tor). Eu, Necula diiacon ot Lipiia mar(tor)*”. Însemnarea a fost completată a doua zi cu mențiunea **repetată de trei ori** că a fost cumpărată și vândută **pe foamete** în vremea domnului Ioan Mavrocordat: „*Și am cumpărat pe fomete eu, popa Dragomir de la popa Avram și o vindea de fomete și am scris să s(ă) știe de cându fomete. Și au fostu Domnul nostru Ion (Mavrocordat n. n.) în scaun în București. Dec(embrie) 21 le(a)t 7227 [1718]*” (f. 13/ r)¹¹.

Despre aceste două stihii aducătoare de moarte scrie și logofătul Dobre în 1718 sau 1719 (anul de la facerea lumii 7227) pe filele unui *Apostol* al schitului Săseni: „*Să se știe de cându am șazătu în schitul St(e)f(a)nului, umbla veleatul peșăti 7221(1713). Și am mai șezātu până cându era fomiti, ce mai de s-au mănăcat om pe om, și s-au vândut țigani pi boștie și muria oamini de ciună, și care muria îl mănca oamini de foami(!), și au murit (aici foaia e ruptă) umbla veliatul 7227 (1719), cându fostă fâmiatia; iar o ...vărăti de mălăiu (era) un leu bătut. Și a fost în zilele mării sale Ion (Mavrocordat) Voivod, și am scrisă eu Dobri logofățilul sin popi lui Dam... ot Tohani. Dobre logofăt*”¹². Cum Ioan Mavrocordat moare de ciună la 23 februarie 1719, rezultă că Dobre a făcut însemnarea în cursul lunilor ianuarie sau februarie, înainte de 23.

În cea de-a treia domnie a lui Constantin Mavrocordat (nov. 1735-sept. 1741), în anul 1738 ciurma cuprinde din nou toată țara, numărul victimelor

¹¹ *Evanghelia* se află astăzi în Biblioteca Muzeului Municipiului București. Însemnarea a mai fost publicată anterior de Ștefania-Cecilia Ștefan, care o datează greșit în 1748 (*Catalogul cărții românești vechi și rare din colecția Muzeului Municipiului București*, București, 2008, p. 31). Cu data corectă a fost reprodusă în articolul nostru, *Cărți brâncovenești în Biblioteca Muzeului Municipiului București*, în vol. *Bucureștii sfinților Brâncoveni*, București, 2014, p. 175.

¹² Însemnarea a fost publicată de C. Săndulescu-Verna, *Biserica din Săsenii-Noi. Note*, în *Îngerul. Revistă bisericească a clerului din eparhia Buzăului*, anul IV (1932), nr. 5, p. 14 (în continuare abreviem: *Îngerul*). S-ar putea ca logofătul Dobre, afectat de evenimente, să exagereze când vorbește de necrofagie și încă asupra ciurmaților.

ridicându-se la 38000¹³. Îmbolnăvindându-se, mitropolitul Ștefan se retrage din București la mănăstirea Căldărușani, în județul Ilfov, unde se stinge din viață în septembrie. De frica ciumei domnul însuși se refugiază la mănăstirea Mihai Vodă, aflată atunci în afara orașului, întorcându-se la Curte în noiembrie 1738¹⁴.

Câteva documente ne dau indirect indicii despre manifestarea ciumei în zona submontană a Buzăului în prima jumătate a secolului: la 15 iunie 1721 are loc o judecată între Drăgan clucerul din Cislău și Radu Țapora pentru averea rămasă de la rudele lor moarte de ciumă, judecată continuată la 30 septembrie¹⁵. La 20 august 1733 schitul Vintilă Vodă cere amânarea cercetării în pricina cu moșnenii locului, din cauza ciumii¹⁶.

Ciuma s-a manifestat în Țara Românească în mai multe rânduri în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Este greu de precizat când începe și când se sfârșește o epidemie, pentru că după momente de acalmie ea lovește din nou în diferite zone. De asemenea, este dificil de stabilit numărul celor afectați în condițiile în care mult timp nu s-a ținut o evidență oficială a bolnavilor și morților din întreaga țară, iar atunci când s-a instituit înregistrarea lor, datele nu erau întotdeauna exacte.

Epidemia de ciumă din anii 1783-1785

O nouă epidemie de ciumă este semnalată în Țara Românească în anii 1783-1785. În 1783 se raporta că boala izbucnise în ținutul Săcuieni și că fusese adusă de la Ismail, din garnizoana turcească. În noiembrie 1784 ciuma ajunsese la București, fiind afectată mai ales mahalaua Dudești, unde muriseră mai multe persoane. Datorită măsurilor drastice luate de domnul Mihai Suțu (iul. 1783-mart. 1786), printre care arderea caselor contaminate, izolarea zonei prin cordoane de pază și angajarea a 100 de ciocli pentru supravegherea mahalalelor, epidemia slăbește în București spre sfârșitul anului, dar se extinde în județul Ialomița în cursul anului următor. În decembrie 1785 consulul austriac Ștefan Raicevich raporta la Viena că, grație vigilenței principelui, ciuma fusese „*soffocata nel nascere*”¹⁷.

¹³ George Ioan Lahovary, C. I. Brătianu, Gr. C. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, București, 1899, vol. II, p. 31.

¹⁴ N. Iorga, *Monumentele istorice românești și Daponte*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, an. XXVI (1933), oct.-dec., p. 157. Informația semnalată de Nicolae Iorga apare în *Efemeridele dacice* a lui Constantin Daponte.

¹⁵ ANIC, Fond. *Episcopia Buzăului*, cop. ms. 173, f. 242v-243; f. 78v-79.

¹⁶ *Ibidem*, ms. 172, f. 319v-320.

¹⁷ Ion I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă și holeră și instituirea cordonului carantinal la Dunăre*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, tomul XXVII (1945), Mem. 13, București, 1945, extras, p. 358-359 (în continuare abreviem: AARMSI).

Deși documentele oficiale vorbesc de izbucnirea ciumei în 1783, însemnarea de pe *Ceaslovul* de la Colți scrisă la 23 iunie 1780 demonstrează că aceasta făcuse primele victime încă din anul 1780, în timpul primei domnii a lui Alexandru Ipsilanti (sept.1774-ian.1782). Cartea a aparținut lui Răducan logofăt, fiul lui Radu Codescu din Bâsca Chiojdului: „*Scris-am eu Răducan, copilul sin (lui) Radco ot Chiojdu den Bâsca și să se știe că acest sfânt ceaslov este <al meu> și dacă este înstrăinat, să fie blestemat de cei 80 sfinți de la Niceea*”.

Ceaslovul (care cuprinde rugăciunile fiecărei zile ordonate pe ore) a fost una dintre cărțile bisericești cel mai des folosite pentru învățarea cititului, până la apariția abecedarelor. O altă însemnare ne lămurește în ce condiții a ajuns cartea în mâinile lui Răducan: „*Să se știe de când învățam eu, Răducan logofăt sin Radu Codescu ot Chiojdeni de Bâsca. Aprilie 4 1769*” (f. 112). Folosită ca manual de copiii familiei, dar și ca lectură pentru întărire sufletească în vremuri de restriște, cartea a rămas în familia Codeștilor multă vreme, în prezent aflându-se în colecția Muzeului Chihlimbarului de la Colți¹⁸.

Credem că tot Răducan este și cel care a însemnat pe carte, cu privirea încețoșată de lacrimi, moartea mai multor membri ai familiei sale: „*Să se știe de când au murit de ciumă tata și Stăncuța și Iliuș și lelea Voica, cumnata. Iunie 23 1780*”(f. 130-132). O propoziție aparent lipsită de emoție, dar care ascunde atâta durere! Peste cincisprezece zile, el înregistrează o altă moarte în familie, pe care o putem pune tot pe seama ciumei: „*Să se știe de când au răposat soru-mea Ilinca, la luna lui iulie 8, la sfântul Procupie leat 1780, joi la trei ceasuri din zi*” (f. 145).

Epidemia de ciumă din anii 1790-1798

O altă epidemie de ciumă cuprinde țara în anii 1790-1798. În timpul operațiunilor militare de la Dunăre din timpul războiului ruso-austro-turc din 1787-1792, trupele turcești au transmis din nou flagelul ciumei. Imperiul otoman și Rusia sunt nevoite să înceapă negocierile de pace, deoarece trupele ambelor tabere erau decimate de boală. În 1790 ciuma se extinde dinspre Hotin, spre Moldova, fiind semnalată la Focșani în octombrie¹⁹.

În toamna anului 1792, ciuma își face simțită prezența și la București. Cu experiența căpătată în timpul epidemiei din 1783-1786 Mihai Suțu, aflat acum la a doua sa domnie (mart. 1791-dec. 1792), acționează energic: instituie o comisie sanitară și angajează prin intermediul agenției consulare a Imperiului Habsburgic doi medici pentru combaterea ciumei, care vizitau satele și

¹⁸ Exemplarul nu este complet, lipsindu-i paginile de început și de sfârșit. Este o ediție imprimată în secolul al XVIII-lea, înainte de 1769 (inv. 28209).

¹⁹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 359.

trimiteau bolnavii la spitalul Pantelimon din București²⁰. Dar boala se extinde cu repeziciune, căzându-i victimă mitropolitul Cozma în septembrie. Moartea lui este notată pe filele unui *Apostol* al bisericii din Săsenii Noi de Pavel Craioveanu, „copil de casă” al episcopului Buzăului, Dosithei Filitti la 30 noiembrie 1792. Pavel îl însoțise pe episcop la București, la ceremonia de înmormântare, unde văzuse cu ochii lui efectele spaimei de molipsire, nici ierarhii, nici Vodă necutezînd să se apropie de catafalc: „*Însă știindu-s(e) și aceasta că, când au răp(osa)t preasfinția sa părintele mitropolitul chiriu chir Cozma, murea(u) oameni(i) de ciu(m)ă în București. Și la moartea preasfinții sale nu s-au apropiatu măria sa vod(ă), mai sus numitul, cu oameni(i) curți(i) mării sale, făr(ă) decât) numai s-au uitat de l(a) poartă, făr(ă) numai au intrat la preasfinția sa din oamenii preasfinției sale (rupt...) locului, adică nici Buz(ă)l), nici Râmnicul n-au mersu la moartea preasfinției sale, făr(ă) numai s-au uitat de l(a) poartă, dinpreun(ă) cu luminatul domnul nostru Io Mihai Costandin Suțul Vvd*”²¹.

Logofătul Pavel Craioveanu notează apoi la 13 ianuarie 1793 pe un *Minei* al lunii ianuarie (Râmnic, 1780) tot al bisericii din Săsenii-Noi:

„*Să se știe într-acestu anu, cu leat 1792, au murit oameni de boala ciu(m)ă, în orașul Bucureștilor, adică în zilele domnii mării sale Ion Mihai Costandin Suțu Vvd., care tot într-acest anu au răposat și prea (sfinția sa) părintele mitropolit Chiriu chir Cozma al sfintei mitropolii orașul Bucureștilor; și după preasfinția sa s-au așăzat mitropolit preasfinția sa părintele Filaret, episcop(ul) Râmnicului. Și la leat 1793 s-au schimbat domnii, adică măriia sa mai sus numitul Mihai Vvd. au mersu la Moldova și aici în București au venit domnul din Moldova Ion Alecsandru Constantin Moruz Vvd. Și am scris eu care mai jos mă voi iscăli cu mână de țărână și cu slov(ă) de cerneal(ă): și mână va putrezi iar slov(a) în veci va trăi. În luna lui Ghen(ar), în 13 zile, cu leat 1793. Pavel logofăt Craioveanu*”²².

Apogeul epidemiei este atins în timpul domnului Alexandru Moruzi (dec. 1792 - 17 aug. 1796). Frica ajunsese atât de mare, că majoritatea locuitorilor părăsesc orașul. În ianuarie 1793 un boier scrie lui Constantin Hagi Pop că Bucureștiul a rămas pustiu din pricina bolii²³. Dionisie Ecclesiarhul notează în cronica sa: „*Fost-au în zilele acestui domnu mare omor de ciu(m)ă, murind în*

²⁰ *Ibidem*, p. 360.

²¹ C. Săndulescu-Verna, *op. cit.*, p. 14.

²² *Ibidem*, p. 15.

²³ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII: *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Casa de negoș sibiană, Hagi Pop, publicate cu Note genealogice asupra mai multor familii*, București, 1906, p. 26 (în continuare: Iorga, *Scrisori*).

*București zece mie de oameni, bărbați, mueri, bătrâni și tineri, după arătarea cu catastișe de către vătașii ciocliilor. Asemene și la Craiova au murit ca la doaoă-trei mie. Și să întinseasă boala ciumii prin toate orașele și satele țării*²⁴. Pentru îngrijirea bolnavilor și pentru a preveni întinderea bolii domnul a construit în anii 1795-1796 un spital la marginea Bucureștiului, pe moșia boierilor Dudești, cu o biserică în mijlocul curții și cu un lazaret: „și pre cei bolnavi de ciumă îi scotea cioclii din orași și îi ducea de-i băga acolo”²⁵.

Abia peste doi ani boala dă semne de retragere, în decembrie 1795 un bucureștean scriind: „sunt 15 zile de când nu s-au mai auzit (de ciumă), cum și la București”²⁶. În ianuarie 1796 într-o scrisoare se spune că orașul Râmnic (jud. Vâlcea) a scăpat de ciumă și că s-a deschis târgul²⁷.

Când epidemia părea a fi fost stăvilită în București și Oltenia, la începutul anului 1797, în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (aug. 1796-nov. 1797), boala lovește județele dinspre răsărit, printre care și Buzăul. La începutul anului 1797 în Transilvania ajunsese vestea că dincolo de Carpați reizbucnise ciuma. Pentru a preveni răspândirea bolii, autoritățile habsburgice au tipărit la Cluj în acel an o foaie volantă cu titlul: „Măsuri de împiedicare a ciumei”, care a fost difuzată prin toate satele.

Acestui nou val de ciumă i-a căzut pradă și familia preotului Theodor din satul Stâlp (com. Stâlp, jud. Buzău). El notează pe *Evanghelia* bisericii drama petrecută a doua zi după Bobotează, la 7 ianuarie, când se serbează Soborul Sf. Ioan Botezătorul, înșiruindu-și morții ca într-un pomelnic: „Să știe de când mi-au murit prioteasa și trei copii de ciumă. Gen. 7 în ziua de Iordan leat 1797. Popa Theodor ot Stâlp pătimaș. Morții: Șerba prioteasa, Chirvasia, Cozma, Catrina”(fila 46).

Popa Theodor își spune *pătimaș* (în accepțiunea epocii acest cuvânt înseamnă bolnav, suferind), deci în momentul în care scrie însemnarea era el însuși bolnav. De altfel preoții erau printre cei mai expuși riscului de a se îmbolnăvi, pentru că intra în îndatoririle lor să fie aproape de bolnavi și de decedați. În mod tradițional, bolnavii erau aduși la biserică unde preoții le făceau rugăciuni și le citeau din Evanghelie, apoi treceau cu *darurile* peste ei, bolnavii sărutând patrafirul ori poalele odăjdiilor preotului. Că aceste contacte reprezentau realmente un pericol o dovedește faptul că în 1787, la cererea lui Iosif al II-lea, o ordonanță a Consistoriului Bisericii Unite condamnase acest

²⁴ Dionisie Ecclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*. Transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa. Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu. Note și comentarii de Nicolae Stoicescu, București, 1987, p. 59.

²⁵ *Ibidem*, p. 60.

²⁶ Iorga, *Scrisori*, p. 113.

²⁷ *Ibidem*, p. 113.

obicei al românilor din Transilvania, interzicând aducerea bolnavilor în biserici, pentru ca preoții: „*să nu cadă în primejdie a lua acea boală*”²⁸. În Țara Românească, abia în 1813 Ioan Caragea va dispune ca în bisericile și în mănăstirile din București să nu mai fie primiți oamenii bolnavi: „*cari merg de cad la sfințele daruri, fără teșchereaua D-lor boerilor epistați ai lăzăreturilor*”²⁹.

Peste un an, ciuma izbucnește din nou în satul Stâlpu, așa cum arată pitacul domnesc al lui Constantin Hangerli din 8 februarie 1798, în care se spune că a fost adusă de un turc de la Brăila³⁰.

Epidemia de ciumă din anii 1813-1814

Dacă în secolul al XVIII-lea spectrul ciumei a fost mai amenințător decât oricând, boala s-a manifestat destul de virulent și în prima jumătate a secolului următor. Ciuma din vremea domnului Ioan Caragea (aug. 1812-sept. 1818), care se întinde din București în toată țara, afectează și județul Buzău, pricinuind multe victime și chiar pustiirea unui sat întreg. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Basil Iorgulescu descrie satul Licoi situat lângă Beceni (plaiul Slănicului) ca: „*fost sat pe moșia Verbocenii-Blestematele din com. Cărpiniștea, spart în timpul ciumii lui Caragea; urmele se mai văd încă*”³¹.

Ciuma se manifestă cu virulență la Buzău și în județele învecinate mai ales în cursul lunii noiembrie 1813. Cu toate acestea, orașul Buzău este mai puțin afectat prin comparație cu orașele Ploiești, Târgoviște și Pitești³².

Epidemiile de ciumă din anii 1823-1824, 1828-1829

În anii 1823-1824 s-au semnalat cazuri de ciumă în județele din sudul Moldovei (Covurlui, Putna) și din estul Munteniei (Râmnicu Sărat, Ialomița), focarul de infecție fiind raiaua Brăilei. În decembrie 1823 ciuma ajunge și la București, manifestându-se violent mai ales în toamna anului 1824. Cazuri izolate se înregistrează apoi și în anii 1825-1827, astfel încât este greu de precizat dacă e vorba de un val epidemic care începe în 1823 și atinge apogeul în 1829, sau avem de-a face cu două epidemii distincte.

În 1828 molima devine din nou acută, ca urmare a izbucnirii războiului ruso-turc și a concentrării de trupe turcești la Dunăre. În paralel se manifestă și o epidemie de holeră. În iunie 1828, se semnalează cazuri de ciumă la

²⁸ A. Răduțiu și L. Gyémánt, *op. cit.*, p.166-167.

²⁹ Pitacul domnului din 2 iunie 1813 către mitropolit. Epistații lazareturilor erau marele ban Radu Golescu și fostul mare postelnic Costache Suțu (V. A. Urechia, *Domnia lui Ioan Caragea-Biserica română*, în AARMSI, seria II, tom XIX (1896-1897), București, 1897, p. 60).

³⁰ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1774-1800, tomul VII, București, 1894, p. 218.

³¹ B. Iorgulescu, *op. cit.*, p. 289. Totuși în 1838 este semnalat un candidat de învățător din acest sat.

³² Ion. I. Nistor, *op. cit.*, p. 368.

București, printre locuitori și în spitalele militare rusești. Până în 1829 se extinde în județele din Muntenia și Oltenia.

Din raportul întocmit de medicul șef Marcille la 9 iulie 1829 aflăm numărul morților, bolnavilor, convalescenților și celor posibil contaminați din orașele București, Ploiești, Buzău, Focșani, Brăila, Slobozia, Urziceni și Pitești. În Buzău, la o populație estimată la 2912 suflete, în perioada 21 mai-19 iunie au fost înregistrați: 74 morți civili și 150 soldați, 120 bolnavi civili și 127 soldați, 256 persoane suspectate de boală (fără a se preciza statutul lor) și 3 convalescenți. Medicul șef al spitalului căzuse și el victimă a ciumei³³. Raportul din 19 iulie pentru perioada 8 iunie-18 iulie arată: 172 civili și 300 soldați morți; 145 civili și 86 soldați bolnavi³⁴. Așa după cum rezultă din raport, statistica medicului Marcille referitoare la orașul Buzău se referă doar la decedații, bolnavii și convalescenții care se aflau în spital, cei din oraș și din județ care nu beneficiau de supraveghere medicală nefiind înregistrați.

În cursul anului 1829 ciurma seceră multe vieți în orașul și județul Buzău precum și în aria fostului județ Râmnicu Sărat. Tragicul eveniment este consemnat de contemporani pe filele cărților și pe cruci. Un preot de la biserica „Sf. Îngeri” scrie pe un *Minei* pe luna iulie (Buda, 1805): „*Să se știe de când s-au lovit ciurma în orașul Buzăului la leat 1829*”³⁵. Popa Frâncu notează în același an pe *Cazania* (București, 1828) bisericii din Bâscenii de Jos: „*Într-acest an următor (1829, n. m.) au fost pieire mare: ciură în oameni, boală, moarte în vite grozavă și de să tăia vre-o vită bolnavă, cine apuca den oameni de mânca, murea și acela; mană în bucate grozavă, lângă toate și răzmierită*”³⁶.

Inscripția funerară de pe o cruce din satul Bonțești (fostul județ Rm. Sărat) comemorează alte victime ale ciumei: „*La această peatră odihnesc oasele răposaților robilor lui Dumnezeu Ioniță Arghir, dimpreună cu soția sa Elinca, ce s-au săvârșit de năpraznica boala ciumei în anul 1829 septembrie 24*”³⁷.

³³ *Ibidem*, p. 379.

³⁴ *Ibidem*, p. 380.

³⁵ Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în *Glasul Bisericii*, an. XXIV (1965), nr. 1-2, p.110.

³⁶ Horia Constantinescu, *Biserica Sf. Nicolae din Bâscenii de jos*, în *Îngerul*, anul IX (1937), nr. 7-8, p. 402.

³⁷ Este descrisă ca fiind înaltă de 2.05 metri, dar nu se precizează materialul (Nicolae Stoicescu, *Monumentele Țării Românești și Moldovei acum un secol (II)*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, an. XLI (1972), nr. 2, p. 74. N. Stoicescu reproduce informații culese din manuscrisele românești de la Biblioteca Academiei Române, (ms. 229, f. 36). Tot la Bonțești, pe o cruce mai mică: „*Costandin, Matei la 1831 morți de holeră*”.

Tot în legătură cu ciuma din 1829 o referire indirectă găsim într-un „*pecetluit*” emis de episcopul Chesarie în 1830 pentru Aldea sin Voicilă. Actul reconfirmă faptul că Aldea era scutit de *dajdie*, fiind *poslușnic* (slujitor) al preotului din Lipia. Din cuprinsul documentului rezultă că adevărul îi era reînnoită, pentru că în 1829 cea veche îi fusese arsă împreună cu toate lucrurile, când Aldea fusese bolnav de ciumă. Reproducem în continuare textul documentului, autentificat cu sigiliul episcopului Chesarie din 1825: „*Fiindcă Aldea sin Voicilă s-au aflat întru ajutor preotului ot Lipiea, orânduie prin pecetluit(ul) nostru, după înscrisul ce au avut la mână, că este fără dă pricină dă dajdie; carele în vremea trecutei molimi, molipsându-să și numitul i s-au ars între alte hârtii și acest pecetluit. De aceea, după rugăciunea ce ne-au făcut i s-au dat acest pecetluit, spre a nu să supăra dă către zapcii polăticești, după poruncile ce sânt date, ca să poată a-și căuta dă poslușenăea sa la numita biserică ... 1830, noemvre 3*”³⁸.

De altfel, anul 1829 reprezintă și ultima manifestare a epidemiilor de ciumă din Țările Române.

Măsuri împotriva ciumei.

Nizamul lui Nicolae Mavrogheni din 1786

Dacă în Transilvania autoritățile habsburgice au emis începând cu 1740 mai multe dispoziții cu privire la modul de prevenire și de combatere a ciumei, în Țara Românească primele măsuri oficiale de organizare a luptei împotriva ciumei au fost luate abia în 1786, în urma epidemiei din anii 1783-1786. Primul act cunoscut „*pentru paza de boala ciumei*” a fost emis la inițiativa domnului Nicolae Mavrogheni. Deși prevederile sale aveau în vedere orașul București, acestea credem că au fost aplicate în mare și în județe în timpul epidemiilor ce s-au succedat până în 1830³⁹.

Nizamul stabilea modul de supraveghere a orașului pentru semnalarea și înregistrarea într-o condică a tuturor bolnavilor de ciumă, tratarea acestora în spital, ținerea în carantină a membrilor familiei și vecinilor precum și modul de transportare și locul de îngropare a ciumaților.

Se organiza un *serviciu* special pentru supravegherea orașului, pentru semnalarea cazurilor de ciumă și pentru aplicarea regulilor stabilite. *Serviciul* urma să fie condus de un boier, având în subordine 2 căpitani și 40 de seimeni

³⁸ C. Săndulescu-Verna, *Biserica Ciobănoaiei*, în *Îngerul*, anul IV (1932), nr. 6, p. 22-23. Textul i-a fost comunicat autorului de către studentul teolog Longinus Aldea, care deținea originalul.

³⁹ Actul, intitulat: „*Ponturile nizamului care găsim cu cale să se dé pentru paza de bola ciumei*” a fost publicat pentru prima dată de V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tomul V, București, 1893, p. 603-608.

numiți „*cercetători*”. Aceștia, ajutați de vătășei mahalalelor și de preoți, trebuiau să țină o evidență a tuturor celor care se îmbolnăveau (cine, de când și de ce boală) și să dea raportul de starea bolnavului în fiecare dimineață boierului. Dacă cineva murea de boală, nu putea fi îngropat decât după eliberarea „*răvașului de slobozenie*”, nu de către un medic, ci de boier, care urma să cerceteze cazul la fața locului. Seimenii urmau să asigure păzirea spitalului și lazaretului. Pentru transportarea bolnavilor și a celor care au venit în contact cu el se orânduiau 6 căruțe cu câte 2 boi.

Actul stabilește reguli și proceduri pentru situațiile în care se descoperea un bolnav de ciumă în oraș: bolnavul cu lucrurile lui va fi transportat de ciocli la spital, totodată va fi trecut în condică. Membrii familiei, considerați și ei „*smreduiți*” (infecțați), cu lucrurile lor trebuiau duși într-un loc special amenajat în pădurea Pantelimon, numit „*lazaretul smreduiților*”. Pentru vecinii ciumatului urma să se amenajeze un alt loc, situat între Sf. Pantelimon și mănăstirea Mărcuța, numit „*lazaretul curaților*”, unde aceștia trebuiau să rămână 15-20 de zile în carantină.

În cazul în care era „*dovedit*” că a murit de ciumă, decedatul trebuia îngropat de ciocli chiar în casă care, în funcție de împrejurimi, era arsă sau doar dărâmată și acoperită cu un „*gard de mărăcini*”. Dacă era vorba de casa unui om cu stare, cu rang, boierul orânduit trebuia să anunțe Domnia și de acolo: „*va lua porunca care se cade*”. Observăm că această instrucțiune dovedește faptul că boierii din Divan care au conceput-o nu aveau suficiente informații despre măsurile profilactice împotriva ciumei, îngroparea ciumaților în apropierea caselor sau chiar în perimetrul bisericilor și localităților fiind interzisă în Imperiul Habsburgic și în Transilvania. Totodată trebuie remarcat că măsura de ardere sau de dărâmare a casei era extremă și lipsită de eficiență în condițiile în care mortul era îngropat în plină zonă locuită. În Transilvania se recomanda ca mortul de ciumă să fie acoperit cu var nestins, închis în sicriu și dus la cimitir, dar nu se distrugea casa⁴⁰.

Ordonanța lui Ioan Caragea din 1814

Statutul pentru combaterea ciumei redactat de marii vornici Barbu Văcărescu și Alexandru Nițulescu la cererea lui Ioan Caragea cuprindea nouă articole, cu măsuri de prevenire și combatere a ciumei în București, stabilindu-se și pedepsele în cazul nerespectării lor. Intrările în oraș erau controlate și se institua sistemul de carantină pentru călători (12 zile) și mărfuri (15 zile). Carantinele erau organizate la mănăstirea Văcărești, la Băneasa și Colentina. Orașenii se puteau aproviziona cu produse de la sătenii din jur dincolo de

⁴⁰ G. Brătescu, *Grija pentru sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820)*, București, 1988, p. 48; *Din istoria luptei antiepidemice în România*, București, 1972, p. 175-176.

barierele stabilite pentru intrarea în oraș, în câmp liber. Negustorii ambulanti își puteau vinde mărfurile cu condiția de a purta cu ei un vas cu oțet în care să dezinfecteze monedele primite. Negustorii cu prăvălii nu puteau vinde decât prin fereastră, ușile trebuind să rămână închise. Cafenelele, birturile, cârciumile erau închise. Bolnavii se transportau la spital, cei din familie erau izolați în case, sub pază, fiind aprovizionați de agenții sanitari. Tăinuitorii urmau să fie pedepsiți sever. Mănăstirile puteau să-și continue săvârșirea serviciului divin, dar credincioșii din mahala nu mai aveau acces în incintele lor. Decedații din alte cauze decât ciuma, puteau fi îngropați în cimitir, dar fără participarea credincioșilor la slujbă. Patrurile agiei sau spătăriei puteau circula liber prin oraș pentru menținerea ordinii, însă nu puteau să intre în locuințe sau prăvălii⁴¹. Cu toate aceste reglementări, diferite surse vorbesc de abuzurile agenților sanitari și ale ciocliilor asupra bolnavilor sau celor suspectați de a fi molipsiți, cu scopul de a-și însuși bunurile lor.

Dispozițiile tratatului de la Adrianopol din 1829

Soluția în problema ciumei o va da abia Tratatul de pace de la Adrianopol din 1829, care marca sfârșitul războiului ruso-turc. În tratat au fost incluse două dispoziții de mare importanță pentru combaterea epidemiilor de ciumă: desființarea raialelor Brăila, Giurgiu și Turnu, adevărate „cuibare” ale molimei și fixarea Dunării ca graniță între Țările Române și Imperiul otoman. Principatele române primeau dreptul de a organiza de-a lungul noii frontiere cordoane sanitare și puncte de carantină permanente, străjuite de gărzi înarmate din miliția pământeană⁴².

Statutul pentru înființarea cordonului sanitar la Dunăre a fost inclus în Regulamentul Organic promulgat în Țara Românească și Moldova în anii 1831-1832. Regulamentul Organic pentru Țara Românească detaliază aceste prevederi în capitolul șase („*Despre carantină*”): înființarea și organizarea stațiilor de carantină și a pichetelor de mărfuri, procedurile carantinele, mijloacele de dezinfectare ș.a. Instituirea acestui cordon sanitar și-a dovedit eficiența în anii 1837-1838, când epidemia de ciumă izbucnită în teritoriile turcești din dreapta Dunării nu a putut pătrunde nici în Țara Românească, nici în Moldova⁴³.

Biserica în primele rânduri în lupta împotriva ciumei

„*Ciuma cu porunca lui Dumnezeu se face*” se arată în *Pravila* de la Govora din 1640 care reproduce un text teologic bizantin. Reamintim că în mentalitatea epocii suferința, boala este considerată o pedeapsă a lui Dumnezeu

⁴¹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, 368-370.

⁴² *Ibidem*, p. 382-385.

⁴³ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 396-399.

pentru păcatele săvârșite, dar și o cale de apropiere de Divinitate. Considerată o pedeapsă pentru păcatele oamenilor, este firesc ca Bisericii să i se acorde un rol de prim rang în lupta împotriva ciumei. Armele sale trebuiau să fie rugăciunile și slujbele pentru iertarea păcatelor, stropitul cu aghiazmă, procesiunile cu icoanele făcătoare de minuni și cu moaștele sfinților cunoscuți ca apărători de ciumă.

Nizamul din 1786 prevedea ca Mitropolitul să adune moaștele din București și împreună cu episcopii să facă „*osfiștanie*” și apoi să împartă aghiazmă tuturor preoților din oraș și din sate, cu care să se „*boteze*” mahalalele și satele, preoții să citească moliftele „*ce sunt pentru paza ciumei*” în fiecare dimineață după liturghie iar după vecernie să facă paraclisul.

Procesiunile cu moaștele sfinților recunoscuți ca protectori împotriva ciumei erau de asemenea considerate de mare folos. O primă mare procesiune a avut loc la București în timpul epidemiei din 1738, cu capul Sf. Visarion⁴⁴. La 23 iunie 1795 se aduce din nou din Turcia racla cu capul Sf. Visarion. Racla a fost depusă la mănăstirea Văcărești, de unde va fi purtată în cortegiu însoțit de boierime și popor prin tot orașul. În zilele de 13-15 octombrie 1813, în timpul Ciumei lui Caragea, la București au loc iarăși mari ceremonii religioase contra ciumei. Moaștele Sf. Dimitrie Basarabov, cinstite în trecut pentru aducerea ploii, au fost ridicate de la Mitropolie și purtate prin oraș până la Herăstrău, unde au rămas expuse trei zile. În tot acest timp s-au ținut slujbe și s-au citit rugăciunile pentru paza de ciumă⁴⁵.

Semne de recunoaștere a ciumei

Pentru ca identificarea bolii să se facă rapid și fără greș, medicul șef al Transilvaniei, Samuel Patachi a publicat în 1815 la Cluj două file cu instrucțiuni numite: „*Semnele din care se poate cunoaște ciuma*”⁴⁶. La început bolnavul are febră și frisoane, dureri de cap și amețeli. După dureri foarte mari îi apar bube sau umflături în zona încheieturilor (sub braț, în zona inghinală, după ureche). Semnele distinctive ale ciumei sunt considerate în epocă: *buba rea*, *zgaiba*, *petele*, *zgrăbunța neagră*, *beșica* și *vânătaile* care apar singure sau asociate la același bolnav. Cel mai adesea apare *buba rea*, ce se face cam cât un ou, care de multe ori „*se moaie și se sparge*”. La a patra sau a șaptea zi poate să iasă *zgaiba*, o umflătură roșie care spărgându-se se prefacă într-o rană neagră cu cerc roșu împrejur, dacă continuă să se înnegrească, bolnavul moare. *Petele* roșii și mici arată șanse de vindecare, cele mari și negre arată moarte.

⁴⁴ Matei Cazacu, *Minuni, vedenii și vise premonitorii în trecutul românesc*, București, 2003, p. 121.

⁴⁵ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 363, 367.

⁴⁶ A. Răduțiu și L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 280-281; G. Brătescu, *op. cit.*, p. 206.

Zgrăbunța și beșica sunt de culoare neagră, iar vânățile pot fi roșii, negre sau vinete.

Leacuri împotriva ciumei

Confruntarea îndelungată cu ciuma a determinat apariția în mediul popular a tratamentelor empirice, în condițiile în care medicina nu stabilise încă cu precizie tratamentul. De asemenea era puțin cunoscut faptul că agenții cei mai periculoși de răspândire a flagelului erau șobolanii.

În Țara Românească, câteva cărțițele tipărite după 1800 cuprind printre sfaturi și rețete pentru diferite suferințe și leacuri considerate eficiente împotriva ciumei. Bineînțeles ele nu aveau nimic de-a face cu știința medicală. Într-o broșură tipărită în 1806 la București intitulată „*Cărticica care cuprinde multe lucruri spre folos*, o traducere din poloneză făcută de căpitanul de vânători domnești, Gavril Vinețchi se dau mai multe rețete bune atât pentru a preveni molipsirea, cât și pentru a trata pe cel cuprins de ciumă⁴⁷. Ca măsuri profilactice se recomandau: afumarea cu ienupăr și pucioasă, aburirea cu oțet turnat peste o piatră sau cărămidă încinsă, spălarea cu oțet în care s-a pus pelin; să se mănânce acru (de pildă să se fiarbă miere cu oțet până se îngroașă și deasupra să se pună lămâie) și să se bea apă amestecată cu oțet și pelin. Se insista să se evite însușirea sau atingerea vreunui lucru de la un ciumat, considerându-se că boala se ia mai ales prin haine.

Pentru vindecarea bolnavului de ciumă se dau mai multe rețete în care se folosesc ca ingrediente pe lângă oțet, plante medicinale (pelin, rozmarin, salvie, izmă, levănțică, flori de soc, mușețel, buruiana usturoiului), miere, camfor, silitră, praf de pușcă, vitriol, apă de pucioasă. Din acestea prin diferite metode se obțineau leacuri care trebuiau băute, folosite ca frecții sau „purtate în sân” și mirosite (inhalate). Se recomandă și înlăturarea bubelor, umflăturilor de pe corp prin tăiere, iar dacă erau într-un loc unde nu se puteau tăia („*supt supțiori sau la vintre*”), atunci trebuia să se puie pe ele usturoi pisat sau ceapă cu usturoi pisat ca să se înmoaie și să curgă *veninul* ciumei⁴⁸.

În istoria omenirii, ciuma s-a numărat printre marile stihii aducătoare de moarte, alături de războaie, foamete, cutremure și alte boli epidemice. Toate acestea, manifestate succesiv și câteodată asociat, dau omului contemporan care privește în trecut imaginea unei vieți aflate continuu sub teroarea fricii și a

⁴⁷ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, București, 1910, tom. II, 692, p. 476-477. A fost reeditată în 1825 (Ioan Bianu, Dan Simonescu, tom. IV. *Adăogiri și îndreptări*, București, 1944, p. 274).

⁴⁸ G. Brătescu, *op. cit.*, p. 277-278.

morții. Dar, deși cărțile sfinte îl îndemneau să-și accepte moartea ca pe o izbăvire, omul s-a încăpățânat să caute mijloacele prin care să-și protejeze și să-și prelungească viața.

După secole de spaimă, durere și moarte ciuma a încetat să mai fie un pericol iminent abia de la mijlocul secolului al XIX-lea, datorită măsurilor luate de stat privind igiena și sănătatea publică, a educației populației și progreselor medicinei. În memoria colectivă spaima de ciumă a lăsat urme ascunse, dar care pot fi ușor scoase la suprafață. Vechea întrebare a ciocilor care străbăteau ulițele strigând la poartă „Sănătoși copiii ?” nu mai îngrozește mamele ca acum 200 de ani. Au apărut noi boli, la fel de înspăimântătoare, noi mijloace de luptă, dar rădăcinile fricii sunt adânc îngropate în trecut.

Urme au rămas și în memoria locurilor. Toponime, al căror sens puțini îl mai pot descifra astăzi, ca acel „Păr cu priceștanie” pe care îl amintea Basil Iorgulescu în *Dicționarul* său. „Părul cu priceștanie” reprezenta pentru locuitorii de pe raza comunei Pârscoavă acel loc izolat, situat spre hotarul dinspre Robești, unde strămoșii lor bolnavi de ciumă se retrăgeau pentru ca ceilalți să nu se molipsească. La hotarul dintre ciumați și „curați” se afla un copac, un păr în care preoții puneau sfânta cuminecătură, poate ultima pentru mulți dintre ei. Bolnavii, care zăceau mai sus, veneau singuri și se împărțeau. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Basil Iorgulescu spune că din păr se mai vedeau încă trunchiul și câteva mlădițe⁴⁹.

⁴⁹ B. Iorgulescu, *op. cit.*, p. 414.

„LE POIRIER PORTANT LA COMMUNION”.
DES ANNOTATIONS MANUSCRITES SUR DE VIEUX LIVRES
RELIGIEUX ET D’AUTRES TÉMOIGNAGES RELATIFS À LA PESTE
DANS LE DÉPARTEMENT DE BUZĂU (1719-1829).

Résumé

Au dix-huitième siècle et la première moitié du XIXe siècle, les guerres russo-austro-turques menées en grande partie sur le territoire roumain ont causés plusieurs épidémies de peste qui ont eu lieu dans les années: 1718-1719, 1738-1740, 1768-1774, 1783-1785, 1790-1798, 1813-1814, 1828-1829. Les périodes de calme pendant lesquelles il n'y avait que des cas isolés ont alterné avec des moments d'extrême virulence, quand des centaines ou des milliers de personnes sont mortes.

L'article présente un certain nombre de témoignages sur la peste (notes sur les livres, inscriptions funéraires, documents), qui a touché le territoire du département de Buzău au cours des années 1719-1829. Un toponyme, situé sur la frontière des communes Pârscoș et Robești, rappelle le lieu où les malades atteints de la peste ont été séparés de la communauté. Pour éviter d'entrer en contact avec les malades, les prêtres laissaient la Sainte Communion accrochée aux branches d'un arbre, un poirier, d'où dérive le nom du „Poirier portant la Communion”.